

І В А Н В О Л К А Ў

Імёны Ефрасінні Полацкай, Сімяона Полацкага, Францыска Скарыны і многіх іншых асветнікаў, што паходзяць з Полаччыны, іх роля ў гісторыі Літвыны вядомыя кожнаму беларусу з маленства. Аднак аснеўны цяжар першапачатковай адукацыі дзяцей ляжыць на плячах настаўнікаў, якія сваёй бязмежнай улюбёнасцю ў прафесію і шчырай самаадданасцю закладваюць па-сапраўднаму магутны фундамент для далейшага паспяховага фарміравання інтэлектуальнай эліты краіны. І сёння, калі грамадства занепакоена некаторымі цяжкасцямі, што ўзнікаюць у гэтай сферы, варта ўзгадаць аднаго з ураджэнцаў Полаччыны, сціплага вясковага настаўніка, які не толькі выдатнай працай, але і ўсім сваім жыццём даў яскравы прыклад сучаснаму маладому пакаленню педагогаў, якім можа і павінен быць сапраўдны Настаўнік.

Нарадзіўся Іван Іванавіч Волкаў 7 студзеня 1930 г. у в. Пусташы Гаранскага сельсавета Полацкага раёна ў сялянскай сям'і. З малых гадоў прагу да вучобы заклалі бацькі, Іван Максімавіч і Матрона Аляксееўна. Маці часта спявала беларускія народныя

песні, «чытала на памяць вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа» [17, с. 186], а бацька быў выдатным апавядальнікам і вечарамі дзецям (акрамя Івана – старэйшаму брату Васілю і малодшай сястры Лідзе) расказваў мноства цікавых жыццёвых гісторый. У выніку Іван ужо «на шостым годзе жыцця... добра чытаў» [17, с. 186].

У 1941 г. ён скончыў 4 класы Скарадскай пачатковай школы, у 1947 г. – Лявонаўскую сямігадовую школу (Шумілінскі раён) з пасведчаннем, «дзе па ўсіх прадметах была адна адзнака – “выдатна”» [17, с. 186], а ў 1948 г. – восьмы клас Обальскай сярэдняй школы, якая знаходзілася аж за 10 кіламетраў ад роднай вёскі. Далейшай вучобе ў школе перашкодзілі хвароба і немалая плата за яе (150 рублёў у год для сям’і былі істотныя выдаткі). Таму ў дзявяты клас вучыцца не пайшоў. Аднак, зачараваны сваімі школьнымі настаўнікамі, Іван Волкаў абірае сабе гэтую прафесію. Спачатку ён вучыцца ў Полацкім педвучылішчы (1949–1953 гг.), дзе выяўляе выдатныя здольнасці не толькі да вучобы (на трэцім і чацвёртым курсах атрымліваў павышаную стыпендыю), але і актыўна займаецца грамадскімі справамі: спявае ў шасцігалосым хоры педвучылішча, які складаўся больш як з 80 студэнтаў, удзельнічае ў драматычным гуртку і секцыі чытальнікаў, на працягу трох гадоў вучобы як член камітэта камсамола адказвае за насценны друк вучылішча і з’яўляецца дыктарам радыёвузла. І на ўсё ў яго хапала часу! У выніку педвучылішча скончыў з адзнакай і адразу ж працягнуў вучобу на завочным аддзяленні гістарычнага факультэта Віцебскага педінстытута (1953–1956 гг.), а калі гістарычны факультэт перавялі ў Магілёўскі педінстытут, скончыў яго паспяхова ў 1958 г.

Адразу па заканчэнні педвучылішча накіраванне на працу атрымаў у Чарневіцкую сярэдняю школу на Глыбоччыне (непадалёку ад мяжы з Міёрскім раёнам), дзе вучыў дзетак-першакласнікаў, а таксама выкладаў гісторыю і геаграфію ў 5–6 класах. Неўзабаве як ужо вопытны грамадскі дзеяч «быў абраны сакратаром камсамольскай арганізацыі мясцовага калгаса імя Чкалава» [17, с. 186]. Вопыт грамадскай працы ў педвучылішчы спатрэбіўся і ў настаўніцкай дзейнасці: сумесна з калегам Мікалаем Фёдаравічам Пашынскім (выпускнік Аршанскага настаў-

ніцкага інстытута) з ліку настаўнікаў і калгаснай моладзі арганізавалі драмгурток, які ё сціслыя тэрміны падрыхтаваў і паказаў на сцэне для мясцовых жыхароў п'есы «Паўлінка» Янкі Купалы, «Несцерка» Віталія Вольскага і «Папараць-кветка» Івана Козела. Сам Іван Волкаў у гэтых пастаноўках выконваў ролі пана Быкоўскага, Несцеркі і Лобуша. Але адной драматургіяй дзейнасць гурткоўцаў не абмяжоўвалася: удзельнікі калектыву стваралі сцэнарыі свят і праграмы вечароў, нават складалі прыпеўкі на багатым мясцовым матэрыяле. Адным словам – праводзілі вялікую і актыўную культурна-асветную працу сярод мясцовага насельніцтва (так тады было прынята гаварыць). А ў выніку, як шчыра прызнаецца сам Іван Волкаў у аўтабіяграфіі, «вось з гэтага і пачалася мая справа па зборы народных скарбаў» [17, с. 187]. Праўда, некаторы час давялося працаваць другім сакратаром Пліскага райкама камсамолу, але неўзабаве вярнуўся да любімай прафесіі і выкладаў у Галубіцкай і зноў у Чарневіцкай школах. Дарэчы, яшчэ і сёння ў Чарневічах на школьных вечарах выконваецца песня «Чарневіцкі вальс», напісаная на словы І. Волкава.

Старанная настаўніцкая праца і актыўная грамадская дзейнасць былі заўважаны: у 1961 г. Іван Волкаў прызначаецца дырэктарам Псуеўскай васьмігадовай школы Глыбоцкага раёна, якая ў 1971 г. набыла статус сярэдняй навучальнай установы, а ў наступным годзе атрымала новы будынак на 320 месцаў. Безумоўна, у гэтым заслуга найперш дырэктара школы, якому «выдалася магчымаць не толькі працаваць з дзіўным калектывам, але і непасрэдна займацца пытаннямі будаўніцтва памяшкання новай, ужо сярэдняй школы» [21]. За старанную добрасумленную працу і высокае педагагічнае майстэрства ў 1968 г. яму было прысвоена ганаровае званне «Заслужаны настаўнік БССР».

Ні значныя прафесійныя клопаты ў школе, ні хатнія абавязкі (у сям'і гадалася пяцёра сыноў!) не заміналі Івану Волкаву актыўна ўдзельнічаць у грамадскім жыцці Псуеўшчыны: ён нязменна прымаў удзел у мастацкай самадзейнасці, з'яўляўся членам камісіі па народных абрадах пры Псуеўскім сельсаветах, быў грамадскім сватам... Таму І. Волкаў заўсёды прысутнічаў у арга-

нізацыі і правядзенні традыцыйных свят вясны і ўраджаю, урачыстай рэгістрацыі шлюбу, нараджэння дзіцяці, провадаў хлопцаў у армію, ветэранаў на заслужаны адпачынак і г. д. Такая актыўная грамадская дзейнасць патрабавала ўдасканалвання і паглыблення ўласных ведаў пра традыцыйную народную культуру. І Іван Волкаў знаходзіў час на гутаркі з дасціпнымі вясковымі людзьмі, старанна занатоўваў ад іх этна-моўныя скарбы тутэйшага люду, што з цягам часу склалі рукапісную кнігу «Дыяменты роднай мовы», фрагменты якой друкаваліся як у раённай газеце «Веснік Глыбоччыны» [6], так і ў абласной «Віцебскі рабочы» [2], рэспубліканскай «Звяздзе». А ў пачатку верасня 1995 г. у праграме «Беларускі дом» рэспубліканскае тэлебачанне пазнаёміла жыхароў краіны з яе асобнымі старонкамі.

Навукова-даследчую працу Іван Волкаў вёў адначасова ў некалькіх кірунках: педагогіка, краязнаўства (у шырокім разуменні гэтага тэрміна) і гісторыя. У галіне педагогікі ён з'яўляецца суаўтарам дапаможніка для аграномаў, механізатараў і іншых спецыялістаў сельскай гаспадаркі, інструктараў вытворчага навучання тагачасных вучэбна-вытворчых камбінатаў, створанага пад агульнай рэдакцыяй прафесара Ф. Івашчанкі [2]. Выданне прысвечана папулярнаму ў савецкі час так званаму «руху настаўніцтва», а прасцей – прафарыентацыі вучняў вясковых школ абіраць найперш прафесіі, запатрабаваныя ў сельскай гаспадарцы, і заставацца працаваць у родных мясцінах, а вучняў гарадскіх школ арыентаваць на рабочыя прафесіі, што, між іншым, досыць актуальна і сёння. Асноўнае прызначэнне гэтай кнігі – паглыбіць псіхалагічную і педагогічную падрыхтоўку вясковых і рабочых «настаўнікаў» у справе перадачы свайго прафесійнага майстэрства маладому пакаленню работнікаў сельскай гаспадаркі і вытворчасці. Акрамя таго, пытаннем прафарыентацыі вучняў ён прысвяціў і некалькі спецыяльных артыкулаў у часопісах «Народная асвета» і «Школа и производство».

Як гісторык па сваёй асноўнай адукацыі Іван Волкаў зрабіў уласны ўнёсак і ў беларускую гістарычную навуку. Псеўдэнік настаўнік з'яўляўся членам раённай камісіі па стварэнні гістарычна-дакументальнай хронікі Глыбоцкага раёна «Памяць», дзе

ён адказваў за асвятленне ў кнізе падзей перыяду Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі раёна. У выданні змешчаны шэраг яго ўласных матэрыялаў [22], якія да гэтага прайшлі апрацацыю на старонках раённай газеты «Веснік Глыбоччыны» (да 1991 г. – «Шлях перамогі») [7], а таксама друкаваліся і пасля з’яўлення кнігі як прэзентацыя яе чытачам [4]. Уважліва сачыў ён за навуковымі выданнямі і адгукаўся рэцэнзіямі на іх у раённай газеце, такім чынам знаёмячы мясцовых жыхароў з багатай гістарычнай спадчынай Глыбоччыны [11].

Для школьнага гістарычна-краязнаўчага музея Іван Волкаў стварыў рукапісныя кнігі «Старонкі подзвігу» і «Агнявыя дні» – пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Псуеўскага сельсавета, альбомы «Подзвіг разведчыцы» (пра Клаву Шакаладаву), «Людзі і баявыя справы партызанскай брыгады “Кастрычнік”», «Сувораўцы цвёрда стаялі», «З гісторыі вёскі Псуя», «Герой Савецкага Саюза – наш зямляк» (пра ўраджэнца вёскі Калена Псуеўскага сельсавета генерал-лейтэнанта Пятра Міхайлавіча Казлова), падрыхтаваў «Гістарычна-геаграфічны атлас Псуеўскага сельсавета» (сумесна з настаўнікамі М. Краснік і В. Маўчун), а таксама рукапісныя кнігі «Па шляху да ведаў» (пра станаўленне і развіццё народнай адукацыі ў гэтых мясцінах) і «Даўжанскія краявіды» (аб прыгажосці роднага краю). Між іншым, і сам школьны музей узнік пры актыўным удзеле Івана Волкава. Як сведчыць яго калегі па працы, намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце Псуеўскай сярэдняй школы Мікалай Голер, менавіта пад кіраўніцтвам Івана Волкава «чырвоныя следы школы сабралі багаты і цікавы матэрыял аб партызанскіх брыгадах, якія дзейнічалі на тэрыторыі Пліскага раёна. У 1964 г. на аснове сабраных матэрыялаў у школе быў створаны гістарычна-краязнаўчы музей, які працуе і зараз. Матэрыялы музея настаўнікі выкарыстоўваюць на ўроках, студэнты пішуць кантрольныя і курсавыя работы» [18]. Зразумела, што і сам музей, і ўсё зробленае для яго Іванам Волкавым маюць велізарнае значэнне ў справе патрыятычнага выхавання маладога пакалення беларусаў.

Найбольш значны навуковы ўнёсак Івана Волкава, на наш погляд, у краязнаўчую навуку, якую ў дадзеным выпадку будзем

разумець як збіранне, захаванне і публікацыю разнастайных звестак пра мясцовы побыт, культурныя традыцыі, асаблівасці маўлення жыхароў, археалагічныя і прыродныя помнікі і г. д. Псеуёскі настаўнік годна вызначыўся ў многіх названых вышэй галінах. У гэтым сэнсе ён уяўляе сабой «асобу-краязнаўчы гурток» Псеуёскага сельсавета.

Так, фальклорна-этнаграфічна-мовазнаўчыя запісы ён аформіў у рукапісную кнігу «Дыяменты роднай мовы», значная частка якой з пэўнымі скарачэннямі апублікавана ў 2014 г., а прозвішча актыўнага збіральніка фальклорна-этнаграфічных скарбаў жыхароў Глыбоччыны ўключана ў склад аўтарскага калектыву выдання [17]. Паколькі Іван Волкаў па адукацыі гісторык, то ў час рэдагавання яго матэрыялаў аўтарытэтнымі спецыялістамі-філолагамі былі ўнесены нязначныя карэктывы, а менавіта «скарочаны асобныя фрагменты і зроблены некаторыя ўдакладненні па класіфікацыі фальклорных жанраў і іх размяшчэнні» [17, с. 186]. Дадзеная праца стваралася на працягу некалькіх дзясяткаў гадоў і заслугоўвае таго, каб спыніцца на ёй больш падрабязна.

Кніга пачынаецца з невялікай паэтызаванай прадмовы пра беларускую мову, гісторыю граю, падзякі аўтара ўсім памочнікам у зборы матэрыялаў для яе, а завяршаецца ўступ наступным заветам-заклікам: «Нарэшце, хачу звярнуцца да настаўнікаў беларускай мовы, вучняў школ раёна, да ўсіх, хто даражыць родным словам: збірайце, запісвайце прымаўкі, трапныя выразы, народныя песні, паданні, легенды, звычаі. Гэта нашы карані. Без каранёў не можа расці, развівацца і квітнець дрэва жыцця» [17, с. 189].

Апублікаваны рукапіс складаецца з асобных частак, кожная з якіх прысвечана пэўнаму лінгвістычнаму раздзелу або фальклорна-этнаграфічнаму жанру народнай творчасці мясцовых жыхароў. У першай з іх «Што ні сказ, то новая прыказка» [17, с. 189–190] пададзены і растлумачаны ў філалагічна-паэтызаванай форме больш за 60 прыказак, прымавак, выслоўяў, фразеалагізмаў разнастайнай тэматыкі, пераважная большасць якіх тычыцца маральна-этычнай сферы жыцця грамадства, што заўсёды лічылася

адной з асноўных у народнай традыцыі: *Усе дзяўчаты хвалёнкі, адкуль толькі бяруцца жонкі варонкі; У няўмечкі не баляць ні ручкі, ні плечкі; У чужое шчасце і мусе не ўпасці; Якое тачыла, такая і сачыла; Адстанеш шажком – не дагоніш трушком; Як варона на калу ‘мець няўстойлівае становішча’ і інш. Часам у гэтым раздзеле Іван Волкаў выступае перад чытачом не толькі як звычайны збіральнік вуснай народнай творчасці, але і як даследчык-навуковец: ён кваліфікавана параўноўвае прыказкі, запісаныя ў в. Псуя, з аналагічнымі па значэнні выразамі, занатаванымі на Полаччыне і Случчыне, аднак па-іншаму аформленымі лексічна, напрыклад: у в. Псуя – *І кошка гаспадынька, калі на сталае саланінка*; на Полаччыне – *І няўмека спячэ, калі з рук цячэ*, а на Случчыне – *І свіння гаспадыня, калі жукі поўная скрыня* [17, с. 189]. Часткова гэты фразеалагічны матэрыял раней аўтар публікаваў у раённай [14] і абласной газетах [2].*

У другім раздзеле «Лексіка гаворкі вёскі Псуя» [17, с. 190–199] пасля невяліччай прадмовы прадстаўлены слоўнічак маўлення мясцовых жыхароў (316 слоўнікавых артыкулаў), аформлены ў адпаведнасці з асноўнымі тэарэтычнымі патрабаваннямі сучаснай беларускай лексікаграфіі. Адзінае адхіленне ад лексікаграфічнай тэорыі – адсутнасць акцэнталагічнай і граматычнай характарыстыкі слова. Аднак дадзеная акалічнасць, на наш погляд, ні ў якім разе не змяншае навуковай вартасці падрыхтаванага слоўніка. Часткова змешчаны тут матэрыял у канцы 1980-х – пачатку 1990-х гг. аўтар невялікімі па аб’ёме падборкамі апублікаваў пад той жа назвай на старонках раённай газеты [6]. Будова слоўнікавага артыкула традыцыйная: загалоўнае слова, яго семантычная характарыстыка і ілюстрацыйны матэрыял. Пашпартызацыя запісаў не падаецца, паколькі яны выкананы ў адной і той жа вёсцы.

Змешчаная ў слоўніку лексіка ў пераважнай большасці сваёй адметная і тыповая для жыхароў гэтай мясцовасці. Яна адлюстроўвае розныя бакі дзейнасці мясцовага насельніцтва: *адлюднік* ‘нелюдзь, індывідуаліст’, *анядбаць* ‘не клапаціцца, не дбаць’, *астальцы* ‘цяляты, парасяты, што застаюцца, калі забіваюць дарослую жывёлу’, *блоціць* ‘псаваць’, *відокі* ‘мастацкая карціна’,

воліць ‘ванітаваць; паносіць’, *выганзаваць* ‘чыста прыбраць у хаце; вылаяць каго-н.’, *выталёнка* ‘сукенка, пашытая ў талію’, *вягела* ‘мянтуз’, *гроханка* ‘дрогкая дарога’, *гэргалы* ‘парода хатніх гусей’, *дзермаза* ‘рэшткі сухіх сцяблоў і карнявішча на полі’, *дылізаваць* ‘таптаць, знішчаць’, *жардзай* ‘высокі хлопец’, *каланина* ‘дзэгаць’, *красоўнік* ‘красавік’, *луміна* ‘невялікая паляна ў лесе’, *махрак* ‘ануча’, *наглінец* ‘гвалтоўнік’, *надонь* ‘нядаўна’, *няволля* ‘нельга’, *падсада* ‘дробная густая трава ў высокай’, *пажнявіца* ‘трава з пожні’, *палюк* ‘ручка ў касе’, *рослікі* ‘прарошчанае і высушанае зерне’, *серка* ‘малодзіва’, *слізганка* ‘коўзанка’, *соўма* ‘натоўпам’, *хабунька* ‘склад’, *шварка* ‘верхняе мужчынскае адзенне’ і інш. Трапілі ў падборку і некалькі сучасных жарганізмаў накшталт *зварганіць*, *лахва* (ад *лафа*), не трэба *ля-ля*, *паддаты* ‘на падпітку’, *прытыраны*. У функцыі вакабулы слоўнікавага артыкула часам падаюцца і асобныя фразеалагізмы: *андынарку трымаць*, *на рэд час* ‘рэдка’, *на поўніцы*, *хаты шываць*. Не зважаючы на ​​дробныя тэарэтычныя недахопы, слоўнік Івана Волкава мае несумненную навуковую каштоўнасць і, бяспрэчна, будзе выкарыстаны лінгвістамі ў далейшых даследаваннях дыялектнай лексікі.

Разам з тым, як сведчыць сам Іван Волкаў у апублікаванай аўтабіяграфіі, адначасова са зборам матэрыялаў па духоўнай культуры жыхароў Глыбоччыны ён не пакідаў па-за ўвагай і свае родныя мясціны: «Паралельна, наведваючы вёску Пусташы на Полаччыне, ...я збіраў і там такія ж матэрыялы, які чакае свайго афармлення ў рукапісную кнігу “Полацкія гаворкі”» [17, с. 187]. Да нядаўняга часу лёс гэтага рукапісу быў невядомы. Аднак фрагменты сваёй лексікаграфічнай працы па гаворцы вёскі Пусташы Іван Волкаў апублікаваў у акадэмічным навуковым зборніку «Жывое народнае слова» [3], кнізе «Памяць» [13] і абласной газеце «Віцебскі рабочы» [12]. Вось некалькі прыкладаў слоўнага багацця Полаччыны ў яго запісах: *бецкаваца* ‘гараваць, мець нястачу’, *загаложыць* ‘заправіць (пра страву)’, *маршчак* ‘чалавек з маршчыністым тварам’, *ручыць* ‘шанцаваць’ [13, с. 680–681]; *бурсмоліца* ‘калупаца, выбіраць лепшае’, *галутліва* ‘слізка’, *заўнівіч* ‘марна, без карысці’, *лыха* ‘пахатуха’, *налісся* ‘далёка’,

трылузіць ‘трызніць’, *холер* ‘нораў’ [3, с. 14–17] і інш. Усяго ў гэтых публікацыях пададзена каля 90 слоў (некалькі з іх паўтараюцца, а матэрыял кнігі «Памяць» з’яўляецца фактычна перадрукоўкай газетнага артыкула).

Пасля публікацыі ў часопісе «Роднае слова» гэтых нататак рукапіс слоўніка І. Волкава нечакана «аб’явіўся» ў архіве Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі, куды, як аказалася, ён быў дасланы самім збіральнікам яшчэ «ў канцы кастрычніка 2001 г. ...пад назвай “Полацкія дыяменты”» [10, с. 3], і дзе ён «праляжаў... паўтара дзясятка гадоў» [10, с. 4]. У 2016 г. супрацоўнікі аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі акадэмічнага інстытута дасланыя матэрыялы «поўнасю апрацавалі» і апублікавалі самастойным выданнем [10]. У кнізе змеччаны 1102 слоўнікавыя артыкулы, а таксама асобна ў алфавітным парадку 111 фразеалагізмаў, 95 выслоўяў і 33 праклёны (хоць апошнія, між іншым, таксама адносяцца да так званых выслоўяў).

Трэці раздзел кнігі Івана Волкава мае назву «Песня жыве ў народзе» і змяшчае шэраг цікавых народных песень з розных цыклаў сямейнай і каляндарнай абраднасці, замовы, пазаабрадавыя песні, а таксама песні на рускай мове, мясцовую творчасць перыяду Вялікай Айчыннай вайны і «Афганскія песні» [17, с. 199–217]. Прывядзём некалькі ўзораў з гэтых запісаў. Кум і кума як адны з асноўных персанажаў радзіннага абраду ў народнай традыцыі заўсёды з’яўляюцца аб’ектам добразычлівых (і не толькі) жартаў, кепікаў і інш.

Змест чацвёртага раздзела складаюць прыпеўкі [17, с. 217–221], якіх «запісана каля 500» [17, с. 217]. У публікацыі прыведзена толькі частка гэтага збору, напрыклад: *Ах ты, міленькі ты мой, Каб ты праваліўся: Адзін раз пацалаваў – Усім расхваліўся* [17, с. 218]; *Танцуй, Мацей, Не шкадуй лапцей. Хутка ліна зацвіце, Бацька новыя спляце* [17, с. 219] і інш.

У пятым раздзеле «Сказы, легенды, паданні» [17, с. 221–246] надрукаваны мясцовыя апавяданні пра падзеі ў грамадскім ці асабістым жыцці, праклёны, пажаданні і зычэнні, легенды, гатаванне традыцыйных народных страў і напояў. Так, у некралогу супрацоўнікаў раённай газеты «Веснік Глыбоччынь» падкрэс-

ліваецца, якую вялікую папулярнасць мела на старонках «ВГ» легенда «Каруся», запісаная Іванам Волкавым [7].

Несумненную цікавасць чытача выклічуць кулінарныя рэцэпты глыбачан: традыцыйныя сакрэты выпякання хлеба, прыгатавання раўгені ‘хлебны квас’, поліўкі, «заручонікаў», «лабады», бульбяных і мясных страў, сакрэтаў нарыхтоўкі агародніны на зіму і інш. Дарэчы, пазней частку гэтага цікавага і каштоўнага матэрыялу ён змясціў у рукапіснай кнізе «Легенды, паданні азёрнага краю».

У сёмым раздзеле Іван Волкаў аналізуе некаторыя мясцовыя тапанімічныя назвы [17, с. 246–253], прыводзіць шэраг гістарычных звестак пра вёскі і асобныя тапонімы Глыбоччыны, у восьмым разглядае розныя мясцовыя павер’і [17, с. 253–260], а ў дзявятай апісвае народныя гульні «пкіта», «штандар», ручаёк, хованкі і інш. [17, с. 260–261]. Асобным раздзелам змешчаны «Народныя балады ў запісах І. І. Волкава» [17, с. 262–263].

У раённай газеце Іван Волкаў апублікаваў таксама шэраг артыкулаў пра адметныя на Глыбоцчыне геаграфічныя аб’екты, што натуральнай прыроднай прыгажосцю выклікаюць у людзей не толькі сапраўднае захапленне, але і настойліва напамінаюць пра неабходнасць беражлівага і клапацлівага стаўлення да сябе [1]. Гэтыя артыкулы даюць чытачу не толькі веды энцыклапедычнага характару пра той або іншы геаграфічны аб’ект, яны ўражваюць таксама і па-мастацку паэтызаванымі апісаннямі роднай прыроды. А былі яшчэ артыкулы пра такіх славурых людзей Глыбоцкага краю, як мастакі Язэп Драздовіч і яго вучань Фёдар Сухавіла, паэт Алесь Дубровіч і інш. [8], былі рэцэнзіі на мастацкія кнігі, напрыклад, на аповесць Ірыны Жарнасек [9], уласныя вершы разнастайнай тэматыкі, пераважна аб роднай прыродзе, што друкаваліся не толькі ў мясцовай, але і ў рэспубліканскай перыёдыцы («Звязда», «Чырвоная змена», «Родная прырода» і інш.), прымаў нават удзел у звяздоўскім конкурсе прыпевак і г. д. [5]. Між іншым, усе ўласныя паэтычныя публікацыі ён аформіў у рукапісны зборнік пад назвай «Эстафета вяснь». Як адзначыў Іван Волкаў у сваім віншаванні, накіраваным «Весніку Глыбоччыны» ў сувязі з 60-годдзем яго заснавання, «за 40 гадоў у

газеце было надрукавана больш за 200 маіх допісаў, артыкулаў, сабраных і апрацаваных многіх легенд, паданняў, народных сказаў» [15], хоць, як сам прызнаваўся, «пішу я цяжка, трачу шмат часу, абдумваючы будучы артыкул. Факты даводжу правэранныя і дакладныя. Каб карысьць ад артыкула была» [23].

Памёр Іван Іванавіч Волкаў 18 снежня 2001 г., пахаваны на могілках у в. Псуя [24]. Яго старанная педагагічная праца і самаадданая падзвіжніцкая дзейнасць па збіранні, захаванні і папулярызацыі традыцыйных духоўных скарбаў Глыбоччыны і Полаччыны былі высока ацэнены дзяржавай: яму прысвоена ганаровае званне «Заслужаны настаўнік БССР», узнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны» і медалямі, Ганаровай Граматай Вярхоўнага Савета БССР. Ён быў вядомай і паважанай асобай на Глыбоччыне. Паэт Алесь Жыгуноў павіншаваў яго з надыходзячым новым 1990 г. і набліжэннем шасцідзсяцігоддзя з дня нараджэння наступнай святочнай эпіграмай: *Настаўнік, краязнаўца і паэт, / Такіх людзей даўно не бачыў свет, / Аб крэўнасці у Псуі ён такуе / І мову беларускую ратуе* [19].

Напрыканцы жыцця ў аўтабіяграфіі Іван Іванавіч прызнаваўся: «Я нарадзіўся ў год качы і ўсё жыццё пчыра цягнуў свой воз. І ўсё ж я лічу сябе шчаслівым чалавекам. Сорак гадоў (лічачы і гады вучобы) я быў звязаны са школай, ніводнага дня не быў на бюлетэні. Я любіў работу настаўніка, любіў свой прадмет – гісторыю, усё жыццё займаўся вывучэннем гісторыі роднага краю – краязнаўствам...» [17, с. 187]. Жыццёвы шлях Івана Волкава – яскравы ўзор самаахварнага служэння роднай Айчыне, педагагічнай справе, нацыянальнай культуры, яркі прыклад сучаснаму маладому пакаленню настаўнікаў, «як і з каго рабіць жыццё».

Л і т а р а т у р а

1. Волкаў, І. Беларускі Байкал (возера Долгае) / І. Волкаў, У. Юргель // Шлях перамогі. – 1990. – № 17 (8 лютага) ; Волкаў, І. І. Белае – значыць чыстае / І. І. Волкаў // Шлях перамогі. – 1990. – № 39 (31 сакавіка) ; Волкаў, І. І. Тры возеры з назвай Белае / І. І. Волкаў // Шлях перамогі. – 1990. – № 61 (22 мая) ; Волкаў, І. І. Два возеры... Пліса / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. – № 13 (29 студзеня) ; Волкаў, І. І. Незвычайнае возера Гінькава / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. – № 79 (5 верасня) ; Волкаў, І. І. Глыбоччына – любоў мая / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1993. – № 53 (6 ліпеня) і інш.

2. Волкаў, І. І. Дыяменты: прыказкі і прымаўкі / І. І. Волкаў // Віцебскі рабочы. – 1990. – № 52 (15 сакавіка) ; Волкаў, І. І. Як Цярэшку жанілі / І. І. Волкаў // Віцебскі рабочы. – 1992. – № 162 (24 снежня).
3. Волкаў, І. І. 3 лексікі вёскі Пусташы Полацкага раёна / І. І. Волкаў // Жывое народнае слова : дыялекталагічны зборнік. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – С. 14–17.
4. Волкаў, І. І. Ішла вайна свяшчэнная / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1996. – № 29 (10 красавіка) ; Волкаў, І. І. Жыла на свеце Клава Шакаладава / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1996. – № 37 (7 мая) і інш.
5. Волкаў, І. І. Каля Прошкава (верш) / І. І. Волкаў // Шлях перамогі. – 1989. – № 121 (7 кастрычніка) ; Волкаў, І. І. Азёрны край (верш) / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1993. – № 81 (12 кастрычніка) ; Волкаў, І. І. Дзядуля з кайстрай за плячамі... (верш) / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1995. – № 33 (23 чэрвеня) ; Волкаў, І. І. Ліпа цвіце (верш) / І. І. Волкаў // Звязда. – 1995. – № 56 (25 сакавіка) ; Волкаў, І. І. Малітва (верш) / І. І. Волкаў // Віцебскі рабочы. – 1996. – № 104 (13 ліпеня) і інш.
6. Волкаў, І. І. Лексіка гаворкі вёскі Псуя / І. І. Волкаў // Шлях перамогі. – 1989. – № 57 (11 мая) ; № 96 (10 жніўня) ; № 123 (10 кастрычніка) ; № 145 (2 снежня).
7. Волкаў, І. І. Лісты з фронту / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. № 15 (2 лютага) ; Волкаў, І. І. Стрэлы ў начы / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. – № 46 (9 мая) і інш.
8. Волкаў, І. І. Майстар насценных дываноў / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 2000. – № 16 (23 лютага) ; Волкаў, І. І. Успомнім добрым цёплым словам / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1999. – № 74 (15 верасня) і інш.
9. Волкаў, І. І. «Мона літа» / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. – № 52 (31 мая).
10. Волкаў, І. І. Полацкія дыяменты : дыялектны слоўнік / І. І. Волкаў ; навук. рэд. В. М. Курцова. – Мінск : Беларус. навука, 2016. – 116 с.
11. Волкаў, І. І. Пра край наш старажытны / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1991. – № 62 (5 ліпеня). – Рэц. на кн.: Зайкоўскі, Э. Перааблітныя помнікі паўночнай Беларусі / Э. Зайкоўскі ; пад рэд. М. М. Чарняўскага. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 44 с.
12. Волкаў, І. І. Скажа – як вузел завязка / І. І. Волкаў // Віцебскі рабочы. – 1991. – № 93 (16 мая).
13. Волкаў, І. І. Скажа – як вузел звязка / І. І. Волкаў // Памяць : гісторыка-дакументальная хроніка Полацкага раёна. – Мінск : Вышэйшая школа, 1999. – С. 680–681.
14. Волкаў, І. І. Што ні сказ, то новая прыказка / І. І. Волкаў // Шлях перамогі. – 1989. – № 30 (8 сакавіка).
15. Волкаў, І. І. Я ўдзячны табе, раёнка / І. І. Волкаў // Веснік Глыбоччыны. – 1999. – № 77 (25 верасня).
16. Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці. – Мінск : Беларус. энцыкл., 2009. – 735 с.
17. Глыбоччыны духоўнасці глыбіні: народная духоўная культура Глыбоцкага раёна / агул. рэд. В. С. Новак. – Мінск : БЕЛТА, 2014. – 304 с.
18. Голер, М. У. Табе, мая Радзіма / М. У. Голер // Веснік Глыбоччыны. – 1995. – № 15 (21 лютага).
19. Жыгуноў, А. М. І. І. Волкаву, настаўніку Псуеўскай СШ / А. М. Жыгуноў // Шлях перамогі. – 1990. – № 1 (1 студзеня).
20. Иващенко, Ф. И. Наставнику сельской молодёжи / Ф. И. Иващенко [и др.] ; под ред. Ф. И. Иващенко. – 2-е изд. – Минск : Ураджай, 1986. – 119 с.
21. Капшур, А. «У жыцці важна, якую жанчыну сустрэнеш» / А. Капшур // Веснік Глыбоччыны. – 2000. – № 70 (30 жніўня).
22. Памяць : гісторыка-дакументальная хроніка Глыбоцкага раёна. – Мінск : Беларус. энцыкл., 1995. – 454 с.
23. Сауліч, У. «Пішу цяжка...» / У. Сауліч // Віцебскі рабочы. – 1991. – № 85 (2 мая).
24. Смуткуем (некралог). – Веснік Глыбоччыны. – 2001. – № 102 (22 снежня).